

YAŞAR KEMAL VE ÇUKUROVA

OLCAY ÖNERTOY

Çukurova'nın yetiştirdiği yazarlar arasında, yetiştiği yere doğası, insanları ve sorunlarıyla en çok bağlı kalan bir yazarımız Yaşar Kemal. Abidin Dino onu, ilk tanıdığı zamanki Çukurova delikanlısı olarak şöyle çiziyor: "Gözümüzün önüne, bir deri bir kemik köylü delikanlının biri çıkacak. Adı Kemal Sadık Göğceli. Hamite köyünden gelmedir. Dağ bayır dinlemez, köyünden, dağ köylerinden, obalardan, ovalardan, kasabalardan ikide birde kopup gelir Adana'ya, çöker önümüze, ağıtlar, türküler, destanlar serer buruşuk, sarı kâğıtlar üstüne yazılmış."¹ Yaşar Kemal'in yazınla ilişkisi işte bu delikanlılık yıllarında derlediği ağıtlar ve türkülerle başlar. Kendisi de halk yazını'ndan yararlandığını "Halk edebiyatımızdan faydalandım. Çok şey öğrendim. Bu çağda, halk kültürü bir sanatçı için yabana atılacaklardan değil."² sözleriyle belirtmiştir. Yaşar Kemal, kendisine ilk yazın tadı veren ağıtlar ve türkülerin etkisiyle şiir yazmaya başlar. Yalnız halk ürünleriyle ilgilenmekle kalmamış, İstanbul'da yayımlanan hemen hemen bütün dergileri okuyarak çağdaş ozanları tanımış, batılı yazarlardan Stendhal, Balzac ve Flaubert'i okumuştur.

Doğanın, bütün ağırlığıyla insanı etkilediği Çukurova ve Toroslar Yaşar Kemal'e önce şiir yazdırmıştır. Şiirden düzyazıya İstanbul'da geçer. Kendisinin "kusursuz tek bir yazım var, o da *Sarı Sıcak*'taki Bebek hikâyesi"³ diyerek belirttiği ilk öyküsünü İstanbul'da yazar. Böylece romana giden yol açılmış olur. Şiirlerini etkileyen Çukurova ve Toroslar, Yaşar Kemal'i romanlarında da etkilemiştir. Çukurova'nın kendisi için hiç bitmeyecek bir kaynak olduğunu, kendisine sorulan "Bazıları Çukurova konusu bittikten sonra Yaşar Kemal duracak diyorlar ne dersiniz?" sorusuna verdiği yanıtta öğreniyoruz. "...Çukurova biterse ne demek? Çukurova biter mi? Koskocaman bir memleket parçası. Geçelim Çukurova'yı, ben tutsaydım da

¹ *Milliyet Sanat Dergisi*, (509, 5 Şubat 1979), 7. s.

² Mustafa Baydar. *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*. İstanbul, Varlık Yayınevi, 1960, 123 s.

³ Anl. yer.

Çukurova yerine, yığınlar yerine bir tek kişiyi konu alsaydım, o kişi biter miydi?"⁴

Yaşar Kemal bu hiç bitmeyecek Çukurova'nın nelerini konu yapmıştır romanlarına ? Önce şunu belirtmek gerekir ki, Yaşar Kemal okuyucuya Çukurova'nın sorunlarını duyurmuş, insanların, doğa yapısını ve özelliklerini tanıtmıştır. Romanlarına seçtiği konular, onun "Milli Edebiyat" anlayışını, "sanat eseri" düşüncesini yansıtır. Ona göre "Milli Edebiyat", "Önce kendini, sonra komşunu, sonra köyünü, sonra bölgeni... taklit etmeden... Özüne uygun biçimle söylemek, yapmak"tır. "Sanat eseri" ise "bütünüyle bir düşünceyi savunur. Bir diyeceği, sözü vardır." Yaşar Kemal'in romanlarında işte bu özellikleri buluyoruz.

Çukurova'yı değişik romanlarında, değişik özellikleriyle tanıtır okuyucularına. Örneğin, İnce Memed'i barındıran Toros dağlarının eteklerinden başlayıp coğrafya bilgileri vererek şöyle tanıtır:

"Toros dağlarının etekleri ta Akdeniz'den başlar. Kıyıları dögen ak köpüklerden sonra doruklara doğru yavaş yavaş yükselir. Akdeniz'in üstünde top top ak bulutlar salınır. Kıyıları dümdüz cilalanmış gibi düz killi topraklardır. Killi toprak et gibidir. Bu kıyıları saatlerce içe kadar deniz kokar, tuz kokar. Tuz keskindir. Düz, killi, sürülmüş topraklardan sonra Çukurova'nın bükleri başlar."⁵ İçerilere doğru geniş bataklıklarla kaplı olan Çukurova uzun süre yerleşim merkezi olamamış, yalnızca av yeri olarak kullanılmıştır. Sonra Türkmenler yerleştirilirler ovaya. Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarından sonra Çukurova herkes için ayrı bir anlam taşımaya başlar. Ovadan en çok yakınanlar köylülerdir. Onların hem başlarının derdi hem de yaşamlarını sürdürebilmek için para kazandıkları, gitmekten vazgeçemedikleri yerdir. Çukurova'nın ne denli sevilmediği, inenlerin hemen dağları özledikleri *Ölmez Otu*'nda yer yer dile getiriliyor. "Çukurova sarı sıcaktır. Toz dumandır. Otsuz ağaçsız yana yana ördolmuş bir belahlı topraktır. Sıtmadır, hastalıktır. Sızlayan kemik, akan terdir. Otomobildir. Traktör, biçerdöver, konuşmayan, sırasında yalnız bağırın insanüstü bir yaratık, pamuktan el, ipekten ten, ibrişim saçtır..."

...Çukurova'dan dönünceye kadar Çukurova köylüsü rahatsızdır. Korku içindedir. İşini bitirip bir gün önce dağına, bozkırına dönmek ister. Daha geldiğinin ikinci günü dağlar özlemi, bozkır özlemi içini yakar kavurur."⁶

⁴ Anl. yer.

⁵ *İnce Memed*. İstanbul, Tekin Yayınevi, 1979. 5 s.

⁶ *Ölmez Otu*. İstanbul, Cem Yayınevi, 1976. 40. s.

Yaşar Kemal, romanlarında, Çukurova'da birbirinden ayrılmayan halkı ve toprağını bir bütün olarak ele almış, halkın hem sevinç kaynağı hem de sorunlarına temel kaynak olan toprak yüzünden çıkan olayları aktarmış okuyucuya. Bire kırk-elli veren Çukurova toprağı, yıllarca sürecek olaylara yol açan "toprak ağalığı"nı ortaya çıkarır. Toprak ağaları köylünün toprağını elinden alabilmek için her yolu denemişlerdir. İşte Toroslarda eşkıyalık bu yüzden, halkın elinden toprağını almak için başlamıştır. Eşkıyalığın doğuşunu yazardan dinliyoruz. "Fukara halkın elinden tarlalarını almak için başvurmadıkları çare kalmaz. Kimisi kanun yoluyla, kimisi rüşvetle, kimisi de zora başvurarak. Zenginlerin toprağı gittikçe büyür. İşte bu sıralarda, toprağı için canını dişine takıp vuruşan, hakkını arayan halka karşı dağlardaki eşkıyalar da bir zor silahı olarak kullanılır. Bunlar dağlarda beslenir, hükümete karşı korunurlar. Bu çareye başvurmadık hemen hiçbir ağa kalmaz. Dağlarda kendisine arka, eşkıya bulamayan ağalar da yeni eşkıyalar çıkarırlar dağa. Bu yüzden Toroslar eşkıyayla dolup taşarlar."⁷ Bu kez dağlarda eşkıya birbiriyle çatışmaya başlar, hem birbirlerini hem de yoksul halkı öldürürler. Bu çatışmalar arasında ağaların toprakları büyür. Yaşar Kemal dikkatleri en çok toprak ağalarının köylülere oynadıkları oyunlar üzerine çekmek istemiş, romanlarında bu konu üzerinde de durmuştur. Değişik yollardan toprakları ellerinden alınan köylüler zorunlu olarak ağalara bağlanırlar. Yavaş yavaş, ovadaki köylerin hemen tümü bir ağanın egemenliği altına girmeye başlar. Köylünün ekip biçmesiyle elde edilen üründen ağa kendi payını alıp köylününkini de verdikten sonra herkes kendi payına düşeni evine götürebilir. Bu paylaşmanın ne ölçüde doğru yapıldığı şu tümcelerle anlatılıyor:

"Yanaşmalar ölçmeye başladılar. Üç tane ağaya, bir tane Döne'ye koyuyorlardı. Ağanın yığını büyüdü gitti. Döne'ninki küçücük."⁸

Köylüler, toprakları ellerinden gittikten sonra durumu kavrarlarsa da yapacak bir şey kalmamış, ağaların hizmetine girmişlerdir. Halkın bu güçsüzlüğü karşısında, ağaları savunan eşkıyanın yanında halktan yana olanlar türer. İnce Memed, böyle bir eşkıyanın halk için savaşımını konu almıştır. Bütün ağalara, yaptıkları haksızlıklara karşı çıkan İnce Memed, köylüye güç veren bir kaynak, bir umut, haklarını koruyup gözetecek bir kimsedir. Genellikle birbiriyle çekişen köylü, İnce Memed'i hükümete karşı koruyup saklayabilmek için birleşir bir bütün olur. Köylünün, haklarını savunan bir kişiye nasıl bağlandığı şu satırlarda dile getiriliyor:

"Bütün Anavarza ovası, öteki Çukurova köylüleri. Kozan altı köylükleri günlerce onun adıyla, onun yiğitlikleri, efsaneleriyle çalkandı durdu da

⁷ *İnce Memed*. 340-341. ss.

⁸ *İnce Memed*. 59 s.

hiçbir ağanın hiçbir hükümet adamının bundan haberi olmadı. Ova köylüleri en kutsal sırlarını saklar gibi saklıyorlardı İnce Memed adını.”⁹

Halk, ağaların kendilerini bunca ezmesine, ellerinden topraklarını almasına karşı başkaldıramaz. Ancak ağalar, köylünün birleşerek kendilerine karşı gelmesinden korkarlar. Bu korkuları yüzünden de köylüyü kıskırtabileceğine inandıkları kimseleri çeşitli yollarla ortadan kaldırmaya ya da etkisiz duruma getirmeye çalışırlar. Yanlarındaki adamlar da onlara körükörüne bağlı olduklarından yapmaları söylenen her işi nedenini sormadan yaparlar. Söyleneni gözlerini kırpmadan yerine getirmelerinin nedeni de genellikle bir gün ağalarının kendilerine, istedikleri gibi ekip biçecekleri, kendi malları olacak bir toprak vereceği umududur. *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'nde, ağanın adamlarından birinin “Buradan da kurtulursam Mustafa Bey'e gideceğim. Çok emek verdim sana. Senin yoluna çok cana kıydım. Canımı yoluna harcadım. O da bana yüzelli dönüm tarla vermeli. Öyle değil mi Veli? Ben de bu tarlayı ekmeliyim, sürmeliyim. Yazın da yaylaya çıkmalıyım. Canımın istediğini almalıyım. Çocuklarımı okutmalıyım. Varsın adam olsunlar, eşek kalmasınlar. Tarla bire otuz, bire kırk vermeli, işte oldum bir yılda zengin. Bir ev yaptırmalıyım. Öyle değil mi Veli? Bey beni emekli yapsın hak ettim gayri.” deyişinden köylünün bütün umudunun toprak olduğunu bir kez daha görüyoruz. Bir toprak parçasının ilerde kendisinin olacağını düşünmesi bile onu mutlu etmektedir. Köylünün elinden alınacak toprak kalmayıp ağalar birbirlerinin topraklarına göz dikince sürtüşmeler ve kavgalar ortaya çıkar. Yaşar Kemal romanlarında bu tür toprak kavgalarını da yansıtmıştır. Ağalar arasında en büyük kavgaya Akçasaz bataklığının kurutulmasından ortaya çıkacak topraklar yol açmıştır. Akçasaz'ın ne denli bir baş derdi olduğu şu satırlarda anlatılıyor.

“Akçasaz sinek, sıtma yaptı. Artık yakınında köy, insan barınmaz oldu. Sıtmadan ölen öldü, kalanlar da başlarını alıp dağlara sığındılar. Çukurova'nın ağır olan havası Akçasaz yüzünden bir kat daha ağırlaştı, yaşanmaz bir cehennem oldu Çukurova. Yazın Akçasazın yanına yanaşmanın mümkünü kalmadı. Ancak kışlağa inen Türkmenler yaklaşabildiler Akçasaza...”¹⁰

Bu yakınılan bataklık kurutulduktan sonra ortaya çıkan geniş, verimli toprağa ağalar aç kurtlar gibi saldırırlar. Ortaya çıkan toprak kapma kavgasında kendilerinden olmayanları aradan çıkararak çiftliklerini kurarlar.

Yaşar Kemal'in Çukurova'yı konu aldığı romanlarında toprak kavgasından sonra, çıkarılara dayalı olarak yapılan tarım yüzünden ortaya çıkan

⁹ *İnce Memed* 2. 147 s.

¹⁰ *Demirciler Çarşısı Cinayeti*. İstanbul, Cem Yayınevi, 1973. 137 s.

sorunlar üzerinde duruluyor. Ovadaki başlıca tarım, çeltik ve pamuktur. Çeltik ekimi bir yandan sivrisineği çoğaltıp halkın sıtmadan kırılıp geçmesine bir yandan da ağalar arasında su kavgalarına yol açar. Akçasazın yanında daha büyük bataklıklar oluşur. Su sorununu çözümdikten sonra halkın sağlığı kimsenin umurunda değildir. Ekimi kolay olduğu, çok para getirdiği için her yıl daha geniş bir alana çeltik ekilmektedir. Halkın sağlığının düşünülmesi şöyle dile getiriliyor. "Toprağı sürmek yok, işlemek yok. Toprağın yüzüne çeltikleri ekip basıyorlardı suyu. Dünya sineğe sıtmaya kesiyor, ovada sıtmadan binlerce insan ölüyor, tek mil ovada sıtmalanmamış kimse kalmıyordu, ama para geliyordu. Para geliyordu ya, bütün ova yaz boyunca bataklık oluyordu, olsun..."¹¹

Pamuk ise halkın sağlığıyla oynayan bir ürün değildir, köylünün geçim kaynağıdır. Dağ köylüleri, yaşlısı genci ovaya pamuk toplamaya inerler. Ancak, sivrisinek ve sıtma onları bırakmaz. Gündüzleri yapış yapış sıcakta çalışan ırgatlar, gece de sivrisinekler yüzünden dinlenemezler. Köyün yaşlılarından Koca Halil bütün köylülerin yakınısını şu satırlarda dile getiriyor: "Hiç birisi para etmiyor, ne yanan ateş, ne duman, ne çarşaf, ne girdikleri çuvallar... Tepelerinde bir uğultu, iğne gibi saplanan sivrisinek hortumları, insanı çıldırtan bir kaşıntı."¹²

Ağalar, topraklarını ellerinden aldıkları köylüleri tarlalarında çalıştırarak emeklerinden yararlanırlar. Sürekli ezilen köylü, kendisine yardımcı olacak güçlü bir varlık aramaktadır. Burada halkın, kendi hayal gücüne sığdığını görüyoruz. Özellikle destanlaştırdıkları kişiler için kendi söylediklerine yine kendileri inanarak o kişinin olağanüstü gücüne güveniyorlar. İlk destanlaştırılan kişi de İnce Memed'dir. Şu satırlar İnce Memed'in nasıl bir destan kişisi oluverdiğini anlatıyor okuyucuya.

"Herkes İnce Memed'e ait bir şeyler uyduruyordu. Az zaman içinde İnce Memed destanlaşmıştı. Öyle çok kahramanlıklar öyle çok olaylar uydurdular ki İnce Memed için, on insan ömrü bunları yapmaya yetmezdi. Ama köylü bunları düşünenecek halde değildi..."¹³

Yaşar Kemal romanlarında ezilişini, sorunlarını verdiği Çukurova halkının gelenek ve göreneklerini de verir. Konukseverlik, büyüğe saygı, dökülen kanın öcünü alma... gibi gelenekleri de izleriz.

Toprakla bir bütün olarak ele alındığını belirttiğimiz Çukurova halkının romanlarda önemli bir yeri vardır. Yaşar Kemal'in kişileri yazarın gözlemci yeteneğinin geliştirdiği bağımsız kişilerdir. Köylülere bir roman gereci

¹¹ Demirciler Çarşısı Cinayeti. İstanbul, Cem Yayınevi, 1973. 425 s.

¹² Ölmez Otu. 82 s.

¹³ İnce Memed 1. 403 s.

olarak değil, yaşayan, iç dünyası olan insanlar olarak bakar. Romanlarının baş kişileri daha çok genç yaşta erkeklerden seçilmiştir. Kişilerin dış görünüşlerini genellikle ana çizgileriyle vermeyi yeğleyen Yaşar Kemal, İnce Memed gibi destanlaşmış ya da romanda ağırlığı olan kişileri ayrıntılı olarak çizmiştir. Bu kişilerin çoğu öğrenim görmemiştir. Topraksız, geçim sıkıntısı çeken köylülerdir. Kişilerinin iç dünyalarına da önem veren yazar, onların ruhsal durumları üzerinde de önemle durur. Sevimli bir eşkıya tipi olarak belleklerde yer eden İnce Memed'in kişiliğinde gerçekleri sezen köylülerden izler görürüz. İnce Memed topraksız köylülerin, ağaların kurduğu derebeylik düzenine karşı çıkışlarını simgeler. Köylünün düşlerinde yaşayan ağasız köy düşüncesi İnce Memed'in ağzından şu tümcelerle veriliyor.

“Varacağım Dikenli Düzüne. Beş köyün yaşlılarını toplayacağım başıma. Diyeceğim ki, Abdi Ağa yok artık. Elinizdeki öküzler sizindir. Ortakçılık, mortakçılık yok artık. Tarlalar da sizindir. Ekin, ekebileceğiniz kadar. Ben dağda oldukça bu böyle gidecek. Vurulursam başınızın çaresine bakar-sınız...”¹⁴

Onun bu düşüncelerini uygulamaya başlaması yalnızca Abdi Ağa'yı değil bütün ağaları ve beyleri korkutur, köylünün tarlalarına el atmaktan çekinirler. İnce Memed de köylüye sahip çıkışı sonunda bir destan kişisi olup çıkar. Ancak bu karşı çıkış bütün köylüyü kapsamaz. Köylüler genel olarak kızgın güneş altında, bataklık topraklarda ter döken kişilerdir. Onlar için mutluluk; daha çok pamuk toplayabilmek, kış için ellerinden geldiğince hazırlıklı olmak, kasabada esnafa olan borçlarını ödeyebilmek, böylece yeneden borç alabilmektir. Bu yönleriyle birbirini andıran köylülerin her birinin ayrı bir iç dünyası vardır. Yaşar Kemal Adana'nın korkunç sıcağında yaşayışlarını birer birer izlediği, yakından tanıdığı köylüleri okuyucularına da bütün özellikleriyle tanıtır ve sevdirebilir.

İnce Memed'den sonra Yaşar Kemal'in yazınıımızda yer etmiş kişilerinden biri de Meryemce'dir. Meryemce ile bir ana kadın tipi canlandırmıştır. “İri yarı, beli bükülmüş, sivri çeneli, uzun yüzlü, elmacık kemikleri çıkık, gençliğinde iri gözlü olduğunu gösteren güzel, kara gözlü bir kadındı Meryemce. Tüm dişleri dökülmüş, avurdu avurduna geçmişti. Yüzü, gözlerinin kenarları, alnı, dudakları kırışkırıştı.”¹⁵ biçiminde ayrıntılı olarak gözümüzün önünde canlandırılan Meryemce, yaşına karşın canlı, inatçı bir kadındır, yalnızca oğlu uzunca Ali ile gelini Elif'e değil, bütün köye kendini saydırmıştır. Meryemce-uzunca Ali ilişkisiyle de bir ana-oğul ilişkisi sergilenir romanda. Anasına karşı sonsuz saygı duymakla birlikte Ali'nin olayların

¹⁴ *İnce Memed*. 293 s.

¹⁵ “Yaşar Kemal Ölmez Otu'nu Anlatıyor,” *Yeni Gazete*, 24 Ocak 1968.

akışı içinde öfkelenip onu hırpaladığı da olur. Ancak, bu öfke kısa bir süre içinde yerini üzüntüye bırakır ve Ali kendisini bağışlatmaya çalışır. Oğluna büyük bir sevgi duyan Meryemce, kızınca ağzından kötü sözler çıksa da, hemen Tanrı'ya yakarıp söylediği kötü şeyleri yerine getirmemesini diler.

Yazınımızda seyrek görülen bir ağa tipi olan Abdi Ağa, beş köy üzerindeki egemenliğini İnce Memed'in eşkıyalığına değin sürdürür. Köylüler arasında "gâvur Abdi" olarak anılan Abdi Ağa'yı İnce Memed kendi elleriyle öldürür. Romanlarda Meryemce'nin, Abdi Ağa'nın, uzunca Ali'nin, Elif gelinin benzerlerini buluruz. Yaşar Kemal'in kişileri sürekli olarak gerçeklerle karşı karşıyadırlar. En küçük ayrıntılarına değin tanıdığı kişilerin en kötülerini için bile iyi niyetlidir.

Ağrı Dağı Efsanesi'nde halkın dayanışma gücünü veriyor Yaşar Kemal. Bu romanda, halk gücü bir araya gelince onun karşısında hiçbir gücün duramayacağını belirtmeye çalışmıştır. Doğruluğu, sevgiyi, hakkı simgeleyen halk birleşince bütün engelleri yener. *Binboğalar Efsanesi*'nde de Toros yaylaklarındaki göçebeleri; töreleri, gelenekleri, inanışları, yiğitlikleri, soy-lulukları, içten dayanışmaları ve görenekleriyle birlikte verir. Bu romanda, doğayla iç içe yaşayan göçebeleri tanırız.

Yaşar Kemal, kişilerini genellikle doğayla bütünleştirerek vermiştir. Bu özelliğinin en çok belirginleştiği roman *Orta Direk*'tir. Bu romandaki kişilerin yaşamları doğa üzerine kurulmuştur. Romanı oluşturan öğeler arasında en başarılı biçimde kullandığı "çevre-kışı bütünleşmesi"dir. Bu başarının nedeni, o kişilerin kendi dünyasının insanları oluşudur. Romanlarında yarattığı tipler konusunda kendi söyledikleri de başarısının nedenini ortaya koyuyor:

"Bazılarının sandığı gibi ne köylüyü, ne şehirliyi ne de kasabalıyı yazıyorum. Bir gerçeğin kuruluşundaki insanları yazıyorum. Kendi dünyamın insanlarını yazıyorum. Kendi tanıdıklarımı, yarattıklarımı. Kendi gerçeğimi, düşümü, mitimi yazıyorum."¹⁶

Böylece Yaşar Kemal romanlarında, kendisinin inandığı "yirminci yüzyılda halkın büyük birikimine başvurmadan sanat yapılamayacağı" düşüncesini kanıtlamış olur.

Romanlarındaki anlatış güzelliği de geniş ölçüde halk anlatımına dayanmasından ileri gelir. Halk öykülerinin ve türkülerinin söyleyişi yeni bir biçimle onun dilini ve anlatımını kurar. Köy insanını çevreleyen doğa; kişileri bütünleyen bir öge olarak anlatılırken yaptığı benzetmeler ve imgeler; bitkiler, kuşlar, kokular, sesler ve canlı renklerle birleşerek şiirli bir dil oluşturur. Romanlarında ayrıca yerel deyim ve sözcüklere yer vermiş, halkı kendi diliyle konuşturmuştur. Olayları ve kişileri verişindeki canlılığı bütünleyen dili Yaşar Kemal'in romanlarını okutan ve sevdiren öğelerden biridir.

Bütünöyle, Yaşar Kemal, roman yazarı olarak ün kazanmasını Çukurova'ya ve halkına borçludur diyebiliriz.

¹⁶ "Yaşar Kemal Ölmez Otu'nu Anlatıyor", *Yeni Gazete*, 24 Ocak 1968.

YAŞAR KEMAL'İN İNCE MEMED'İNDEKİ GELENEKSEL TEMALAR

WILLIAM C. HICKMAN*

İnce Memed, savaş sonrası Türk Yazınının en başarılı romanıdır. Bu sav ile boy ölçüşecek yapıtlar olsa bile, *İnce Memed*'in son yirmi beş yılın büyük bölümünde kazandığı sürekli üne ulaşabilmiş hemen hiçbir yapıt yoktur. Romanın hâlâ düzenli olarak yeni baskıları ve pek çok yabancı dile çevirileri yapılmaktadır.¹ İlk kez 1961 yılında yayımlanan Edouard Roditi'nin İngilizce çevirisi "*Memed, My Hawk*"ın yakınlarda (ucuz) karton kaplı (paperback) baskısı çıktı. Bu ortadoğu kökenli bir roman için hiç de küçümsemeyecek bir başarı olsa gerek!..² Acaba bu yaygın ün hangi nedene bağlanabilir?..

Gerçekte, romanın ilk çıkışında *İnce Memed*'in bugün ulaştığı başarıyı ölçmek güçtür. Yapıt Türkiye'nin önde gelen yayınev'lerinden Varlık'ça 1955'te yılın romanı seçilmesine karşın, haberin açıklanışı sırasında yapılan konuşmada, *İnce Memed*'in yarışmada kazanması beklenen yapıt olmadığı açıkça söylenmiştir.³ Zaten *İnce Memed* bu ödülle hemen ve yaygın bir ün kazanamadı. Yapıtın yayımlandığı yıl, Türk Yazınının önde gelen yayın organları susmayı yeğlediler.⁴ Yaşar Kemal o günlerde, gerçekçi kısa öyküleriyle tanınmış bir yazardı. Bu öykülerin topladığı ilgiyi, başlangıçta *İnce*

* Hickman, William C. "Traditional Themes in the Work of Yaşar Kemal: *İnce Memed*", *Edebiyat* (University of Pennsylvania, Middle East Center) V (1-2, 1980), 55-68 ss.

¹ Ayrıntılı bilgi için bu ciltte yayımlanmış olan kaynakçaya bakınız.

² İlk baskı Collins-Harvill (Londra) ve Pantheon (New York) ikinci baskı ise 1978'de Pocket Books (New York) tarafından yapılmıştır. Romanın batıda gördüğü ilgi, Peter Ustinov yönetiminde İngilizce sözlü bir filme dönüştürüleceği haberiyle vurgulanmıştır. bkz. *Turkey Today*, sayı 25 (Ekim 1979): 4.

³ Ödül duyurusunu *Varlık*, sayı 427 (Şubat 1956): 2'de "Bu karar hayli sürprizli olmuş" tümcesiyle vermiştir. Oylamayla ve ödüle değer görülen öteki yapıtlarla ilgili daha çok bilgi edinmek için aynı sayınının 13. sayfasına bakınız. Orhan Hançerlioğlu'nun *Ali*'si ödüle değer ilk yapıt gibi görünmüş olmakla birlikte *İnce Memed*'in uyandırdığı geniş ilgiyi uyandıramamıştır.

⁴ Yapıtın çağdaş eleştirilerini bulmak güçtür. Aynı yılın Mart sayısında (sayı 428, 6-7) Yaşar Kemal'le yapılan bir görüşme yayımlanmış olmakla birlikte roman *Varlık* dergisi'nde bile eleştirilmemiştir. Yapıt'tan, ne T.D.K'nin aylık yayın organı olan *Türk Dili*'nde ne de *Yeni Ufuklar*'da söz edilir.

Memed toplayamadı.⁵ O dönemde, Türk okuyucusu üzerinde etkin olan toplumsal gerçekçilik akımı bu çelişkiyi anlatmakta yararlı olabilir.

Türk eleştirmenleri Yaşar Kemal'in romanlarına oldukça dar bir toplumsal eleştiri açısından bakma eğilimindedirler.⁶ Ancak Kemal'in kısa öykülerinde bulduğumuzu romanlarında aramamalıyız. Eğer bu yanılgıya düşersek onun amacını yanlış anlar ve başarısını göremeyiz. Gerçekte, *İnce Memed*'in kökleri, geleneksel Türk öykücülüğünün toprağından beslenmektedir.⁷ Biz bu kısa incelemede, Yaşar Kemal'in geleneksel temalarına olan bağlılığının ölçüsünü ve niteliğini ayrıntılarıyla tanıtmak ve yazarın çeşitli yapıtlarına, özellikle *İnce Memed*'e değinerek temaların gelişimindeki sorunları incelemek istiyoruz.

Yaşar Kemal'in Türk halk geleneklerine olan ilgisi iyi bilinir. O, hem öykü hem de müzik anlatım biçimlerine karşı özel bir ilgi duymuştur. Nitekim yayımlanmış en eski yapıtı da bunu kanıtlar. Yaşar Kemal, *Üç Anadolu Efsane*'sinde bu ilginin tam ürününü vermiştir.⁸ Bu öykülerde, yazar kendi sesini, söylene, şiir ve halk türkülerinde çok önce söyleneleştirilmiş olan olay ve kişilerde duyurur. Bu öykülerden biri olan "Alageyik" in özünün biraz değişik bir biçimle 1954'te basılmış olması gerçeği, yazarın gereçler üzerinde yıllardan beri düşündüğünü gösterir.⁹ *İnce Memed* romanının yayımlanmasından tam bir yıl önce, Yaşar Kemal'in *İnce Memed* adlı kısa bir yazısının ol-

⁵ Yaşar Kemal'in ilk öyküleri *Sarı Sıcak* (Yellow Heat) başlığıyla 1952'de yayımlanmıştır. *Bütün Hikâyeler* (All of Kemal's Stories) uzun bir öykü olan *Teneke* ile birlikte 1967'de çıktı. İşin ilginç yanı, *Teneke* 1956'da *Varlık* dergisi'nin ödülüne aday gösterildi. (bkz. *Varlık*, sayı 427, 13). *Bütün Hikâyeler* adı altında yayımlanan geniş öykü dermesinden yedisi oldukça özgür bir biçimde İngilizce'ye çevrilmiştir. Thilda Kemal'ce yapılan çeviri *Anatolian Tales* (Anadolu Öyküleri) (Collins and Harvill, 1968) adıyla yayımlanmıştır. Aynı çevirmenin "Bebek" (The Baby) adlı uyarlamasıyla karşılaştırınız. (Evergreen Review IV, 14, Eylül, Ekim 1960; 96-124. Joseph Jacobson'un yolculuk anılarını masallaştırdığı "Su" (Water) adlı çevirisine de bakınız (*Literature East and West* 11, Haziran 1967: 173-76).

⁶ *Türk Dili* 20, sayı 215 (Ağustos 1969): 679-84'de imzasız bir eleştiri vardır. *Varlık* dergisi'nin verdiği ödülün açıklanışından sonra ise Metin And bir eleştirisinde, Yaşar Kemal'in romanıyla, Robert Penn Warren'in çalışmalarından bazıları, aradaki benzerlikler bakımından karşılaştırmıştır. Metin And, rahatlıkla yapabilecekken, bu eleştiride, *İnce Memed*'i oluşturan öğeler üzerinde durmamıştır. bkz. *Forum* (Ankara) 4, sayı 48 (Mart 15, 1956) 19. İrfan Yalçın'ın gecikmiş eleştirisi *Yeni Dergi*'nin 49. Sayısında çıktı. (Ekim 1968) 250-58 Bu eleştirisinde İrfan Yalçın birkaç çarpıcı noktaya yer verir. Ama o da romanın kaynağı sorusuna değinmemiştir.

⁷ John Walsh, D.M. Lang'ın kitabında Türk yazını üzerine yazdığı inceleme yazısında Kemal ve başka bir çağdaş yazarla ilgili görüşlerini açıklarken, açıkça anladığı bu gerçeğin önemini görmezlikten gelmeyi yeğler. D.M. Lang'ın Türk yazını hakkındaki özeti, *Guide to Eastern Literatures* (London, Weidenfeld and Nicolson, 1971) s. 161.

⁸ Ararat 1967'de İstanbul'da yayımlandı.

⁹ "Alageyik", *Türk Folklor Araştırmaları* III, sayı 54 (Ocak 1954) 850-52.

ması ilginçtir.¹⁰ Gerçi bu kısa yazıyla, roman arasında çok az benzerlik vardır. Bununla birlikte yazının alt başlığına göre¹¹, çekirdeği oluşturan öykünün yorumu, Yaşar Kemal'in o tarihlerde çıkardığı bir türküde bulunmaktadır. Halk türküsü ile roman arasındaki bağ önemsiz bile olsa yazarın belleğinde özellikle romanın biçimlendiği günlerde sözlü gelenekten etkilendiği ve sözlü geleneğin Yaşar Kemal üzerinde yaratıcı bir etkisi olduğu açıktır.

Böylece, *İnce Memed*'le Türkçe'nin sözlü geleneği arasında bir bağın varlığı gösterilebilmekle birlikte, Yaşar Kemal'in, "Üç Dağın Efsanesi"nde olduğu gibi, *İnce Memed*'i de tümüyle bu gelenekten yarattığını gösterir bir kanıt yoktur. Tersine, *İnce Memed* çağcıl bir romandır. Hayal ürünü olarak yaratılmıştır. Ancak biraz sonra göreceğimiz gibi, Yaşar Kemal öyküyü bir araya getiren ve ona daha geleneksel bir öykünün tadını veren *tema* ve *motif*lerinin çoğunu geleneksel kaynaklardan almıştır.

Romanı okumamış olanlar için kısa bir özetini vermek yararlı olabilir. Olay, Güney Anadolu'nun Akdeniz kıyılarına yakın Adana yöresindeki Torosların verimli kıyı ovalarını Kuzeyden ayıran eteklerinde geçer. Memed, acımasız Abdi Ağa'nın egemen olduğu Değirmenoluk köyünde dul anası Döne ile birlikte yaşar. Ancak, gücünün üstünde çalıştırıldığı ve kendisine çok kötü davranıldığı için, bir süre sonra, Memed komşu köylerden birine kaçar. Orada, yardımsever bir çiftin yardımlarını görüp, onların yanına sığınır. Daha sonra Abdi Ağa, Memed'i bulup köye geri getirir ve ana ile oğlu cezalandırır. Memed, köylüsü Hatçe'yi sevmektedir. Memed, Hatçe'yi sevmesine sever ama, Ağa da Hatçe'yi yeğeni Veli'ye almak ister. Yakında gerçekleştirilecek bu evlilikten kurtulmak için genç sevgililer köyden kaçarlar. Abdi Ağa ve adamlarınca kovalanıp sıkıştırılan Memed, kaçınılmaz silahlı çatışmada Abdi Ağa'nın yeğenini öldürür, Ağa'yı da yaralar. Memed, geride, dönüşünü bekleyecek olan Hatçe'yi bırakıp, dağa kaçar. Daha sonra, Hatçe, Ağa'nın yeğenini isteyerek öldürmekle suçlanır ve tutukevine gönderilir. Memed ise eşkiya arasına katılır ve karıştığı olaylar sonucu, yürekli dövüşçü, sadık dost ve halk kahramanı olarak ün yapar. Gitgide bu ün çıkarlarına bağlı olarak Memed'i seven ya da yeren köylüler arasında yayılır. Daha sonra Memed, Hatçeyi tutukeviden kurtarmayı ve yanlış kılavuzlanmış bir girişim sonucu Ağa'yı öldürmeyi başarır. Ancak, iki sevgili dağda gizlenirken, Hatçe jandarma ile çatışma sırasında öldürülür. Memed ise, o sıralar çıkarılmak üzere olan genel aftan, Ağa'yı öldürme suçunu işlediği için yararlanamaz ve ortalıktan kaybolur. Ağa'nın boyunduruğundan

¹⁰ "İnce Memet" *TFA* III, sayı 56 (Mart 1954) 889-91.

¹¹ Altbaşlık "Türk Halk Türkülerinin Doğuş Hikâyeleri" (Stories of the Origin of Turkish Folksongs)'dir. Önceki notta adı geçen yazı üzerinde de aynı başlık verilmiştir. Ne yazık ki, Yaşar Kemal bu şarkının içeriği, kaynağı ve ne derece uyarlama olduğu konusunda bilgi vermez.

kurtulan köylüler böylece kendi gereksinmelerine göre toprağı ekip biçerek ürün kaldırmakta özgür olurlar. .

Yaşar Kemal, 1969'da *İnce Memed*'in ikinci bölümünü yayımlayarak Türk okuyucusunu şaşırtır.¹² Bu kitapta Memed gizlendiğı yerden çıkıp köyüne geri gelir. Amacı köylüleri ağalara karşı direnmeye yöneltmektir. Ama, Memed köylüleri Abdi Ağa'nın yerine geçmiş, ondan daha acımasız Hamza Ağa'nın boyunduruğı altında çalışırlarken bulur. Vayvay Köyü'nde, Adana'ya yakın ovalarda ise köylüler, ilk romandaki Abdi Ağa'nın yandaşı acımasız Ali Safa Bey'e karşı toprak için ölüm kalım savaşı vermektedirler.

Yaşar Kemal, kahramanını, yaşamının amacındaki çelişkilerle yüzyüze getirmek için, yeniden serüvenlerin, kaçıp kovalamaların içine sokar. Köylünün kendini düşünmeyen savunucusu olarak Memed, köy halkının yaşamını daha mutsuzlaştırmaktan başka bir iş yapamamıştır. Çünkü köye ağaların biri gelip öteki gider. Çukurova'nın sivrisinekli bataklıklarının tutsağı olan Memed, kendi durumundaki çelişkilerin varlığına yaptığı işkence sonucu, gitgide ataklığını yitirir. Roman, acımasız ağaların öldürülmeleri ve Memed'in ikinci, belki de son kez gözden yitmesiyle yeniden düğüm noktasına ulaşır.

Okuyucu, Memed'in yetim bir kahraman olduğunu dikkate almalıdır. Kuşkusuz, burada Yaşar Kemal'in özgeçmişini ile ilgili bir anısına bakma olasılığı da var. Yaşar Kemal'in babası, kendisi beş yaşındayken gözü önünde vurulmuştur. Ancak, ben burada daha eski, daha sürekli bir sözlü temanın yankısını anmayı yeğlerim. Bu romanda, Memed, babasız kalmış tek genç değildir. Yaşar Kemal'in öyküsüne koyduğu ikinci derecedeki olaylardan birinde Hatçe'nin tutukevindeki hücre arkadaşı Iraz ve onun acıklı öyküsünü duyarız. Iraz'ın kocası Hüseyin de Iraz'ın tek oğlu Rıza'nın doğumundan kısa bir süre sonra ölmüştür. Ölen Hüseyin'in kardeşlerinden biri dul Iraz'la evlenmeye kalkışır. Ama Iraz bu evliliğı istemez. Geri çevrilmeyi onuruna yediremeyen kayınbirader, Iraz'ın kocasından kalma tarlalarından birine sahip çıkmaya kalkışır. Sonunda ana oğulun, ancak Rıza yetişkin bir delikanlı olunca topraklarda hak isteyebilecekleri kararı alınır. Bir süre sonra amcasının oğlu, Rıza'yı öldürür. Iraz da kayınbiraderi Ali'nin ailesine saldırmaktan tutuklanır. Romanın ana öyküsüyle aralarında küçük bir benzerlik olan bu öykü, gerçekte Iraz'ın tutukevine düşüş nedenini anlatmak için konmuştur. Dolayısıyla Yaşar Kemal'in romanında çizdiği ayrıntılara dikkat etmek gerekir. Rıza'nın çok küçükken, çocukluk döneminde babasının yokluğu, bir rastlantı değildir. Dahası, romanın sonunda gelişen olay bu durumu daha çok kanıtlamaktadır. İki genç, dağın tepesinde saklanırlarken Hatçe jandar-

¹² Ant Yayinevince yayınlanmıştır. Romanı Margaret E. Platon *They Burn the Thistles* (Dikenleri Yakarlar) adıyla İngilizce'ye çevirdi. (London, Collins and Harvill, 1973).

ma ile çatışma sırasında bir oğlan çocuğu dünyaya getirir. Orada, yayılım ateşi altında kalan Hatçe ağır yaralanır. çatışmadan sıyrılırlar ama Memed' in durumu belirsizdir. Abdi Ağa'yı öldürmeye hazırlandığı son girişim sırasında, Memed çocuğu ile ilgilenme durumunda kalır ve bakması için bebeği Iraz'a verir. Iraz'ı Hatçe'yle birlikte tutukeviden kurtaran Memed'dir. Bu nedenle de Iraz, iki gencin sadık dostudur. Yitirdiği kendi oğlunun anısına, Iraz, bebeğe Rıza adını verir. Küçük Rıza babadan yoksun büyür. Çünkü Memed hiç dönmeyecektir.

İlk bakışta bu ikinci derecedeki Iraz öyküsüne gereksinme yokmuş gibi görünürse de dikkatli bir incelemeyle romanda bu öykünün önemli işlevi olduğu anlaşılır. Memed için bir oğula baba olmak önemlidir. Daha da ötesi evlat edinecek uygun bir süt annesi olmalıdır. Böylece, Memed iğrenç Abdi' yi yok etmek için kendini özgür duyacak ve karmaşık insan ilişkileri olmaksızın kaçabilecektir. Burada, bir anlatım parçasını asıl öyküye nasıl başarıyla bağlandığını görüyoruz. Romandaki yetim motifine önemi yadsınır ne de rastlantı bir olgudur.

Edouard Roditi'nin çevirisi *Memed, My Hawk*'ın İngiliz ve Amerikalı eleştirmenleri, Türk eleştirmenlerinden önce yapıtın temeldeki geleneksel özelliği bakımından, halk söylencesine, mit romanına ve peri masallarına benzediğini söyler.¹³ Bu eleştirmenler, Türk eleştirmenlerinin üzerinde durmaya gereksinme duymadıkları temel noktalardan birini kavramışlardır. Gerçekten, *İnce Memed*'in halk öyküleri ya da peri masallarıyla ortak yanları çoktur. Romanın yapısını kılı kırk yaran bir Propp yöntemiyle incelemek gerekmez. Yaşar Kemal, bu romanda geleneksel bir anlatım bütünlüğü yakalamış ve onu kendi amacına göre değiştirmiştir. Bununla birlikte Propp çözümlemesinin önde gelen işlevleri olan, yasaklama, uymama, casusluk, teslim ve suç öğelerini romanın ilk bölümlerindeki olaylardan başlayarak görmek kolaydır. Bu olaylar arasında, köy yaşantısının kurallarını bozmamak için Abdi Ağa'nın köylüler üzerindeki dolaylı baskısı, Memed'in Değirmenoluk'tan kaçışı, Abdi'nin kovalanması ve Abdi'nin dul Döne'ye acımasızca davranışları vb. sayılabilir. Romanın tümünde böyle bir çözümlemeye gitmek bıkırtıcı olacağı gibi yararlı da değil. Amacımız için halk öyküleriyle roman arasındaki açık benzerlikleri görmek yeterlidir.

Vladimir Propp'un ana çalışma konusu olan peri masalından çok, Yaşar Kemal bilinçli ya da bilinçsiz örnek olarak kendine Türk yazınının kahramanlık ve aşk öykülerini seçer. Yetim çocuğun ya da geleceğin kahramanının öyküsü, sözlü geleneğin ürünü olan bu öykülerde sürekli yinelenir.

¹³ Yoklamalar ve kitap alıntıları için İngilizce yayımlanan gazete ve öteki süreli yayınlardaki eleştirilerin çoğu *The Book Review Digest* 57 (1962): 746-47'de verilmiştir.

Kimi kez, baba eceliyle ölür, kimi kez de oyuna getirilerek. Kimi kez, gerçekte düşman ellerde tutsak olduğu için yalnızca görünüşte ölüdür. Bu son durumda, oğula belki düşman gücü yenip, babayı kurtarmak düşecektir. Kimi durumda oğul, bilmeden, kurtaracağı kişi ile ölüm kalım savaşına girebilir. Sonra bir savaşında, genç adam babasını yeniden bulur. Bu durum eski Oedipal trajedisinin tersidir. Savaşımı barışma ve aile birliğinin sağlanması izler. Böylece, toplum yapısının duyarlı ve yıpranabilir nitelikleri korunurken, ergenlik çağının getirdiği tehlikeli dönem başarıyla yönlendirilmiş olur.

Öte yandan geleneksel öykü daha romantik bir görünüm kazanabilir. Bu durumda bir gelin aranması önemlidir. Böyle öykülerde gelin adayını kacıran bir rakip, aşâğılık bir tip bulunabilir. Kahraman belki de sevgilisine kavuşmak için uzun, yorucu bir yolculuğa çıkmak zorunda kalacaktır. Sevgililerin kavuşması öyküye romantik bir son getirebilir ya da öyküyü trajik doruk noktasına ulaştırabilir.

Öyleyse, genel olarak Yaşar Kemal'in geleneksel öykü motiflerine bağlı kaldığı ortadadır. Bunun yanında Campbell'in kahraman tipine yeni bir görünüm ekler. Ana çizgileriyle, *İnce Memed*, gençliğinden kaynaklanan kahramanlığın öyküsüdür. Memed'in köyündeki durumu başından beri tepki görecektir. Çünkü, çocuğun doğal merakı, yetişkinlerin uyarı ve ilgilerine aldırılmaması nedeniyle Memed'in köyden kaçma girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. Yetişkin bir adam olduğunda bile Memed, ufak yapılı, ince ve hemen hemen çocuk görünümündedir.¹⁴ Kuşkusuz bu rastlantı olamaz. Memed'in karşılaştığı terslikler, romandaki konunun işlenişi gereği önemini yitirmeksizin sürmektedir. Memed'e tiksinti duyulan Ağa'dan köyü kurtarma görevi verilmiştir. Bunun için Yaşar Kemal iki ayrı motif kullanır. İlk motifi Abdi Ağa'dan gördüğü acımasızlığa karşı kişisel intikam alma duygusu, ikincisini ise, tüm köylüler için istenen toplumsal adalet oluşturur. Daha da ileriye gidilirse, öykü, babası İbrahim yaşasaydı onun yapacağı işleri Memed'in yaptığı izlenimini dolaylı olarak vermektedir. Memed'in annesi bunu oğluna "O gâvur (Abdi) zaten babanın da düşmanıydı" (s. 53)¹⁵ diyerek ortaya koyar. Abdi, öldürülmesi gereken bir devden başkası değildir.

Yaşar Kemal temelde yer alan bu kahramanlık motifi üstüne romantik bir öykü kurar, Memed'le Hatçe arasındaki güçlü sevgi, Türk Halk' öykücülüğündeki herhangi bir çiftin arasındaki sevgiden daha az güçlü değildir. Onların birbirlerinden başkasında gözleri yoktur. Romanda iki gencin ortak bağlılıklarına leke sürecek herhangi bir aldatmaya yer verilmez. Burada

¹⁴ Roman, Türkçe adını, Memed'e verilen ince nitelemesinden alır.

¹⁵ Alıntılar 5. baskıdan yapılmıştır (İstanbul, 1962). Yazar İbrahim'in ölümüyle ilgili hiçbir açıklama yapmaz, ama biz Abdi'nin işin içine girdiğini sezinleriz.

gene, geleneksel yazının değişmez bir motifi çizilmiştir. Gençlerin sevgilerinin yazgısı, kendi istekleri dışında, başka güçlerce yazılır. Hatçe'yle Memed, çocukluktan beri sıkıfıkıdırlar. Bu gerçek "Memed'le Hatçe'nin çocuklukları birlikte geçmişti" (s. 82) tümcesiyle belirtilir. Genç sevgililer arasındaki tutkunun büyüklüğü, iki gencin Değirmenoluk'tan birlikte kaçışlarından sonra onları izleyip yakalamakla görevli Topal Ali'nin yanındaki Hösük'e söylediklerinde dile getirilir. "Karasevdalıları ayırmanın ne olduğunu duydun mu hiç?" (s. 104) ve gene "Onları Tanrı nişanlamış." (s. 104) Memed'le Hatçe'ninki sıradan bir erkek kadın arası tutku değildir. Dahası bu, kötü mistik nedenlere bağlanabilen tümünden bir melankolik karasevdedir.¹⁶ Memed'le Hatçe arasındaki gönül bağı, kendilerini kovalayanların yanlarına varmalarından önce, mağaradaki sevişmeleriyle düğümlenir. Veli'nin öldürüldüğü silahlı çatışmadan hemen sonra iki sevgili ayrılırlar. Uzun bir süre de bir araya gelemesler. Bu bize, Sanem'i arayan Garip'in çıktığı çetin yolculuğu ya da tutsak edildiği düşman kalesinden kaçıp yurduna dönmesi uzun yıllar alan *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Bamsı Beyrek öyküsünü anımsatır. Böylece Yaşar Kemal, kahramanını eski yazınıımızdaki karayazgılı ünlü kahramanların ve onların sevgililerinin oluşturduğu uzun zincire bağlar.

Ayrıca, Hatçe'nin babası Osman'ın silik bir tip olarak çizilmesinin yanı sıra¹⁷, aileyi yöneten kişinin, kavgacı anne olduğunun söylenmesi dikkate değer, Abdi Ağa'nın yeğeni adına yaptığı öneriyi de sesi soluğu çıkmayan Osman'dan çok, Hatçe'nin annesi kabul ederek Memed'in açığa vurulmamış evlenme isteğini geri çevirmiştir. Bu bize, Tahir'in öyküsündeki Zühre'nin annesinin olumsuz tutumunu anımsatır. Geleneksel öykülerde, genç kız çoğunlukla bir söylencesel padişahın kızı, sevgilisi de veziroğludur. Toplumsal olarak alt katmanlardan olma sorunu duygusal ilişkiyi engeller. Yaşar Kemal'in romanında ise böyle bir sorun yoktur. İçinde rakip sevgili olan geleneksel öykülerde –örneğin Hurşit ile Mah Mihri öyküsünde olduğu gibi– rakip sevgili de soylu aileden gelir. *İnce Memed*'de de yazar, köy ağası Abdi ile bu geleneksel motife ve kahramanın ölüm-kalım savaşının sergilenmesine yer verir. Romandaki öykünün dörtte birinin tümünü hemen hemen yukarıda tartışılan olaylar oluşturur. Sözü edilen bu olaylar, Memed'in kovalayan köylüden ister istemez kaçışıyla biter. Bu, Memed'in Değirmenoluk'tan üçüncü kaçışıdır. İlk iki kaçış ise Memed'in geçici ve toyca çocukluk serüvenleriydi. Üçüncüsünde ise, Memed köyden son kez kopar ve bu kaçış sonunda Hatçe, bile bile Veli'yi öldürmekle suçlanır. Memed'in gerçek serüvenleri de bu kez başlar.

¹⁶ Tıpkı Âşık Garip ve Şah Senem öyküsündeki gibi, genç sevgililer birbirlerine erenlerce sunulan ilahi bir iksirdeki sezgi gücüyle bağlanırlar. Yaşar Kemal, bu olayın gelişme çizgisini okuyucunun anlayacağı bir biçimde imgelerle ortaya koymamıştır.

¹⁷ "Yumuşak, kimseye ilgilenmeyen, kendi halinde bir adamdır." (s. 82)

Romanın orta yerlerindeki bölümlerde, Memed'in dağlardaki daha yaşlı, görmüş geçirmiş uğrularla olan ilişkisi sergilenir. Burada Memed, yasadışı davranışların birinden öbürüne kayarken, dağdakiler arasında gerçek erkek kişiliğiyle ortaya çıkar (Delikanlılık dönemi artık sona ermiştir). Bu dönemle ilintili olaylar önemsizdir. Ancak, Memed'in bir türlü dizginleyemediği, köyü acımasız ağadân kurtarma tutkusunu sergilemekte yardımcı olurlar. Ağayı öldürme girişimlerinin ilk ikisi başarısızlıkla sonuçlanır. İlkinde, Memed, Abdi'yi köyde kıstıramaz. İkincisinde ise Abdi Ağa, Memed'in arkadaşlarından birinin ateşe verdiği evinden kaçıp kurtulmayı başarır. Durumu bilmeyen Memed'le arkadaşı, Abdi'nin öldüğünü sanarak utkuyla köye dönüşlerinde olayı köylülerle birlikte köyün dikenlerini yakarak kutlarlar.¹⁸ Abdi'nin yangından kurtulduğu haberi Değirmenoluk'a ulaşır ulaşmaz köylünün sevinci, kızgınlık ve umutsuzluğa dönüşür. Köyün Memed'e karşı takındığı küskün ve güvensiz tutum, onu köyden uzaklaşmaya zorlar. Romanda, görevini yerine getiremeyen kahramanın, bu aşamada geri dönüşüne yer verilmez. Memed'in köyden ayrılışıyla öykünün ana bölümü son bulur.

Genç sevgilileri yeniden birleştiren Hatçe'yle Iraz'ın tutukeviden çıkarılmaları olayı, romandaki heyecanı doruğuna ulaştıran bir dizi olayı doğurur.

Memed, sonunda Abdi'den öcünü almayı başarır. Ancak oldukça gecikerek gerçekleşen bu öç alma, onu yasadışı davranışa süreklemiştir. Bu yüzden Memed yakında çıkarılması beklenen genel aftan yararlanma olanağını yitirir.

İnce Memed, gizemli ama sevindirici bir biçimde son bulur. Her ne kadar romanın kahramanının sevgilisi Hatçe ölürse de köylüler doğa üzerinde geçici bir üstünlük kazanır ve yaşamlarını kendi denetimleriyle sürdürme olanağına kavuşurlar. Bu başarılı gelişme Memed'in oğlunun doğumu ile daha da önem kazanır. Yaşar Kemal'in konuyu yeterince önemsememesine karşın, çocuk umudun, yeniden doğuşun ve ölümden bile, yaşamın ölüm karşısındaki utkusunun bir simgesidir. Bebeğe de Memed adı verilir. Yanan dikenler gelecek yıl için toprağı besler. Yaşlının bitiremediği işleri, bir sonraki kuşak üstlenecektir. Kahramanın ortadan yok oluş motifi yadsınamaz bir belirsizliği içerir. *İnce Memed* romanını oluşturan dinsel inanç ve yaygın söylencenin ışığı altında Memed'in ortadan yok oluşu, *İnce Memed 2'nin* doğuşu için uygun bir neden olacaktır.

Yaşar Kemal'in geleneksel tema ve motiflere olan yakın ilgisine karşın, *İnce Memed* geleneksel öykülerden başka bir öyküdür. Ana çizgileri yazarın

¹⁸ Yinelenen aynı tutumla, ikinci kitabın İngilizce çevirisine bu ad verilmiştir.

yaşamıyla yakından ilintili olan romanın kahramanı Memed'in öyküsü köy yoksulluğu temeli üstüne kurulmuştur. Kanımızca bu yoksulluk toprak dağılımındaki eşitsizliğin ve toprak reformuna duyulan gereksinmenin önemsizliğinin sonucudur. Yaşar Kemal'in varlıklı ağaların güçlerine karşı olduğu kesindir. Bununla birlikte Yaşar Kemal romanında sınıf çatışmasını körüklemeyi ve başkaldırma bayrağını dalgalandırmaz. *İnce Memed* köylünün ortak davranışının ülküleştirilmiş biçimi de değildir. Tam tersine, Yaşar Kemal'in romanındaki köylüler birbiriyle çekişen, kavgacı, yaşam savaşında yetenekli ve değişmeye karşı tutucu olan insanlardır. Kendi çıkarlarını gözetme ve yerel yönetime uyma ötesinde bir çaba gösteremeyen bu köylüler varolan düzen içerisinde yaşamlarını sürdürürler. Yaşar Kemal inatçı ve güvenilmez köylülerin karşısında genç kahramanı koyar. Kimi nitelikleri bir yana, Memed'de insanın kişisel onur ve doğruluğuyla ilintili değerler bulur. Doğruluk ve saygınlık simgesi olarak Memed, yalnız acımasız toprak ağalarının değil, aynı zamanda kendi çete arkadaşlarının acımasızlığının ve arkadaşlık taslayan iki yüzlü kişilerin de karşısındadır.¹⁹ Kurbanlarını don-gömlek soyup korkutan ve aşağılayan Deli Durdu taşkın haydut tipini canlandırırken, Anadolu'nun eşkıyalık geleneğindeki bağılık ve yardımlaşma değerlerini kişiliğinde bulunduran Recep Çavuş bunalımlı anlarda bağışlanmaz taşkınlıklar yapmayı da önleyemez. Ağa'ya karşı ilk yapılan suikast girişiminde Abdi'nin suçsuz çocuklarının pusuya düşürülerek öldürülmeleri ve ikincisinde tüm Aktozlu köyünün ateşe verilmesi yasa tanımaz Recep'in insan saygınlığına dar bir açıdan bakışının kanıtlarıdır. Onun yanılığın adalet anlayışı yalnızca bir haydut için doğal sayılabilir. Oysa Memed'in mutsuz köylülerinin başlarına gelen yıkımlar karşısında içi sızlar ve önceden tasarlayarak adam öldürmeyi engeller. Durdu ve hatta Recep ise en yalın görgü kurallarından habersizdirler. Bu yüzden de yanılıklarını yaşamlarıyla öderler. Böylece karışan olaylar tablosu ve çeşitli tiplerin inceden inceye işlenmesiyle Yaşar Kemal geleneksel öykü gereğine oldukça yeni bir görünüm kazandırmıştır.

Son romanında Yaşar Kemal, ilkinde işlediği temaların kimilerini yine-ler. Gerçekten de Memed'i öykünün bitiminde yeniden açlık ve yorgunlukla savaşırken, dost bir köy evine sığınmaya çalışır bulmak şaşırtıcıdır. Bu olayla çocuk Memed'in Abdi Ağa'nın kıyımından kaçışı arasında bir koşutluk kurmak olasıdır. İki öyküdeki Süleyman'la karısı gibi, ikinci romanda Kamer Ana ile Koca Osman Memed'e ana-baba olma görevini üstlenirler. Memed'in bir çocuk olarak benimsenişi sıradan bir rastlantı değildir.

¹⁹ Gerçekte Memed doğru ve güzel olan davranışlarla saygınlığı benliğinde toplamış bir kişi olarak sunulmuştur. Ancak, yörüklerin başı yaşlı Kerimoğlu, bağımsız ve soylu ruhuyla Yaşar Kemal'ce tüm kahramanların üstünde bir tip olarak ülküleştirilir.

“Koca Osman’ın evinde böyle sıcaccana karşılanışı (onu) çocuklaştırdı” (s.87).²⁰ Memed’in o zamanlar yetişkin bir adam olması önemli değildir. Yaşar Kemal’in öyküsünde, yaşlı bir çiftçe korunan kaçak çocuk tipi olması aşılannmıştır. Birincisinde olduğu gibi, ikinci kitapta da Memed meraklı gözlerden, sabırları tükenip, merakları azalınca dek saklanır. Sonra tıpkı çocukken yaptığı gibi, köyüne dönmek zorunda kalır. Gerçekten Memed, yalnızca Değirmenoluk çevresindeki tarlalara ulaşır ve Hösük’e geldiğini bildirir. Osmanla Kamer’in uyarılarına karşın, kaçak burada ortadan yok olacaktır. Gerek burada gerekse başka yerlerde ikinci roman bize sürekli olarak yazının benzer temalar ve geleneksel öykü motiflerini ilkinde olduğu biçimde kullandığını anımsatır.

İnce Memed 2, önceki romanın topladığı genel ilgiyi toplayamadı. Kuşkusuz *İnce Memed*’in kazandığı ünü de kazanamadı. Bunun nedenini bulmak güç olmasa gerek. İkinci romanın yeni olmayan başlığına karşın ilginç olmamasının nedeni, Yaşar Kemal’in ilk öyküde anlattıklarının çoğunu bu yapıtta da yinelemiş olmasıyla ilgili değildir. O halde sorun bir başka yerde olmalı!.. *İnce Memed 2*, ilk öyküyü başarıya götüren temel öğelerin çoğunu bulundurmamakla birlikte o öğelerin birleştirilmesinde ve tümüyle romanın geliştirilmesinde çok doyurucu değildir. Geleneksel temalar ve motifler üzerinde romanını yeniden kurmayı tasarlayan Yaşar Kemal, bu kez böyle bir tasarının kimi gereksinimlerini dikkate almaz. Buna örnek olarak romanda ikinci derecede önemli olan Seyran’ın öyküsünü verelim. Seyran, ilk romandaki Iraz’ı anımsatır. Her iki kadın da eşlerini yitirmenin acısını tatmış ve erkeğin egemen olduğu toplumda savunmasız kadına karşı yapılan insanlıkla bağdaşmaz davranışlarla karşılaşmışlardır. İkisini de ayakta tutan, kadınlığın içgüdüsel savunma gücüdür. Memed’e analık etme rolünü hem Iraz hem de Seyran üstlenirler. Önceki romandan anımsayacağımız gibi, Memed yaralandığında, Iraz ona, neredeyse Hatçe’nin gösterdiği ilgiden çoğunu gösterir. Nitekim Hatçe’nin ölümünden sonra Memed’in çocuğunu evlat edinen de, o olmuştur. Seyran ise Memed kendi kendini Çukurova’nın bataklıklarına tutsak ettiğinde sevgili ve dost olarak ortaya çıkar. Onun sıcak ilgisi Memed’i yaşamının bunalımlı bir döneminde umutlandırır. Bundan böyle kazandığı yeni güçle daha önceleri kendini yıldırان ve ağırlığı altında ezen, görevine götüren yaban atı tımar eden de gene Seyran’dır. Memed son görevini yerine getirdikten sonra, dağlarına, bir daha geri dönmek üzere son kez gider. Memed’le Seyran arasındaki aşkın öyküsünü ta romanın başlarında sezinleriz. Ama bu aşktan romanın bitimine dek bir sonuç alınmaz. Sonunda ortaya çıkan durum da doyurucu değildir. Seyran’ın tutkusu

²⁰ “Çocuk yorgun” (“The child is tired” s. 25) ve “Bebecikler gibi uyur” (“He sleeps just like a baby” s.36).

Memed'in özgürlük gereksinimine adanmıştır. Romanda Vayvay köyünün diğer köylüleri gibi Seyran da bir başka ağanın öfkesine bırakılır.

Ali Safa Bey'le köylüler arasında yeni bir sorun yaratan Adem'in atı yakalamadaki başarısızlığını anlatan öyküye Yaşar Kemal'in verdiği önem dikkate değer. At zaman zaman gizemli bir biçimde dört nala giderken görülür, sonra gözden yiter. Bu görünüş ve yok oluşlar sürekli olarak anlatılır ve romanın bütünlüğü içinde unutulmaz bir motif oluşturur. Yaşar Kemal'in betimleme gücünün doruğunda yer alan bu motif, coşkulu bir anlatımla verilmiştir. Yazar çeşitli öykülerinde Adem'in körü körüne at kovalamasını beğendiği bir motif olarak değişik biçimlerde kullanır. Örneğin Alageyik'te genç avcı Halil, geyik avındaki beceriksizliği yüzünden acınacak biçimde ölmüştür. Sonra ilk romanda geçen Topal Ali'nin Memed'in ardı sıra iz sürmekteki dizginlenemeyen tutkusunu da burada anmalıyız. Her ikisinde de Memed'in silahlı çatışmaya girdiği bu kovalamalarda Topal Ali'nin tutkusu tartışma götürmez ve yenilmez bir duygudur. Gerçekte bu karşı korulmaz iz sürme tutkusu, Yaşar Kemal'in çeşitli öykülerinde, sonunda insanı yıkıma sürükleyen bilinçsiz kovalama ve dizginlenemeyen tutkunun bir simgesi olarak kullanılır. Çukurovanın ağaları toprak ve güçlü olma yolundaki açgözlülüklerinden kurtulamazlar. Bu Abdi Ağa için de böyledir; *İnce Memed* 2'deki Ali Safa Bey'le Hamza Bey için de... Ne var ki, sonunda bütün ağalar acınacak insanlar olurlar. Bir zamanlar yeteneği ile övünüp, çevresine tepeden bakan Seyis Adem bile aylarca süren kovalamalar sonunda kötü yazısıyla yüz yüze gelmiştir. Romanda tümüyle başka bir yazgı da Adem'in ne yakalayabildiği ne de öldürebildiği at için düşünülmüştür. Adem'in yakalayamadığı bu atı Seyran dizginlemeyi becerir ve Memed onun sırtına binip bataklıktan kurtulur. Yaşar Kemal burada gerecini ustaca kullanarak ele avuca sığmayan atın öyküsünü büyüleyici bir sona bağlamıştır. Bu bize, Bamsı Beyrek ve Köroğlu gibi yaşamları atlarına bağımlı öteki Türk kahramanlarını anımsatır. Gerçekten de Köroğlu'nun sevgili Kıratının ölümü, kahramanın kendi ölümüyle eşdeğerdir. Ne var ki Yaşar Kemal'in romanında önemli bir nokta dikkate alınmaz. Burada yitik bir arkadaşın (atın) kahramanca tanınması ve bulunması gibi önemsiz bir ayrıntı gibi görünen bu durum, eski Türk öykülerinde yinelenen bir motifin önemli bir niteliğidir. Yaşar Kemal'de bir varlığın yitirilmesi ve sonra yeniden bulunması motifinin olmayışı motifin iki ucunu birleştiren bağın işlevini yok eder. Durum böyle olunca, Memed'in tasalanmasının nedeni de yalnızca uygun bir binek hayvanının olmayışına bağlanır. Böylece, atın evcilleştirilmesi de uygun bir rastlantı olmaktan öteye geçemez. *İnce Memed* gibi esin kaynağını gelenekten alan bir roman için bu önemli bir eksiklidir.

Romanda aksayan başka noktalar da vardır. Örneğin Ferhat Hoca'nın tipi romanda açıkça çizilmekle birlikte, belirgin olmayan rolü hiçbir zaman

açıklık kazanmamıştır. Ferhat Hoca'nın romandaki yeri geleneksel bir tipi karşılamadığı için bu açıklık kazanamayan rol biçimlenememiştir. Belki de Ferhat, ileri görüşlü bir din adamı tipini canlandırmaktadır. Sıkıcı, belirgin ve tekin olmayan kişiliğiyle Ferhat Hoca, romanın bitiminden çok önce sanki sırası gelmeden olaylar sahnesinden uzaklaştırılır. Bu tipin davranışlarının nedenlerini anlayamadığımız gibi, Yaşar Kemal'in onu ortaya çıkarış amacını da bilemiyoruz.

İkinci romanda, toprak sahibi ağalar ilk romandakilere göre daha çok dikkat çeker. Yaşar Kemal'in onları birbirlerine bağlamak için ördüğü girişik ağ var olmakla birlikte, ağaların öyküleri romanın ana düğüm noktasıyla yakından ilintili değildir. Ağaların Memed'in elinden olan bitip tükenmez ölümleri, artık önemlerini yitirmişlerdir. Bununla birlikte, kıyıcılık ve acımasızlıkta öncekileri bastıran Arif Saim Bey'in, karayazgılı İdris'i öldürmesine karşın sağ kalması şaşırtıcıdır. Ferhat Hoca'nınki gibi, Arif Saim Bey'in de romana olan katkısı yeterince açıklanmaz ve böylece o da romanda önemsiz bir tip olduğu izlenimi bırakır. Yaşar Kemal'in Arif Saim Bey'i romana sokmasının nedeni belki de tarihsel gerçeği açıklamaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse, yazar birinci kitaptan çok ikinci kitapta tarihsel gerçeği işlemekte güçlük çekmiştir. Ama ne olursa olsun, Arif Saim Bey'in yol açtığı zorbalık, anlamlı bir biçimde karşılık görmemiştir.

Memed'le Hatçe arasındaki duygusal ilişkinin değişikliğe uğraması uzun zaman alır. İkinci kitapta Memed'in üstlendiği güç işi başarması Seyran'ın desteğiyle olmuştur. Ne var ki Memed'in beklenmedik başarısında katkısı büyük olan Seyran-Memed ilişkisi kısa sürer. Bu arada, Değirmenoluk ya da Vayvay köyü için geçerli olan ve Memed'i uzun süre üzerinde düşündüren, "bir ağayı öbürü izler" katı gerçeği iki ağanın daha ölümüyle daha iyice kesinlik kazanır.

İlk romanın tersine ikinci kitabın ardında bir kötümserlik yatar. Katı toplumsal ve ekonomik gerçekler bir gecede yok olmayacaklardır. Kişisel gövde gösterisinin uzun sürede, etkili bir toprak reformu programı ya da refah kaynaklarının daha eşit bir düzeyde dağılımına katkısı yoktur. Bu gerçeklerin ışığı altında -ki bu gerçekleri *İnce Memed 2*'nin sonunda, Memed yenik köylülerin karşısında dururken anlamakta güçlük çekmeyiz.- Yaşar Kemal'in aynı konuyu yinelemesi gereksizdir.

Yaşar Kemal kişisel kuşku ve duraksamalarını kahramanın uyuşukluğu biçiminde yansıtır. Bu gerçek ta romanın başlarında Memed'in Osman'ın evindeki uzun süreli gizlenmesinde belirgindir. Aynı uyuşukluk Memed'i Çukurova'nın bataklıklarında da yakalar ve bir yerde romanın bu kötümser havayla boğulması tehlikesi baş gösterir. Bu koşullarda Memed'in dağlarda yok olması romanın bitişi için umut verici bir nokta olamaz. Yaşar Kemal'in ilk romanının bitiminde olduğu gibi, bir kez daha dağın tepesinde göz kamaştırıcı bir aydınlığın varlığına inanamayız.

Son olarak şunları söyleyebiliriz: *İnce Memed* geleneksel öğeler üzerine kurulduğu ve onlara sıkı sıkıya bağlı olduğu için başarılı olmuştur. Romanın gelişimi, yaşamöyküsü anlatımı doğrultusundadır. Yapıttaki çeşitli tip-

ler bu eski yapıya göre çizilmiştir. Romanın akışında ise çağcıl içeriğin katkısından söz edebiliriz. Ancak, ne kurguyu ne de tiplerin çizilmesini öyküden ayıramayız. *İnce Memed 2*'de Yaşar Kemal eski konuyu yineleme çekincesini göze almış ama bu kez roman başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığın nedenini ise yinelemelerden çok romanın tekniğinde aramak gerekir.

İnce Memed'in bir yaşamöyküsü romanı olduğunu söylemiştik. Eğer öyle olmasaydı, Yaşar Kemal'in ikinci romanda yeniden bize Memed'in gençlik dönemini anımsatmaya dek uzanması gerekmezdi. Yeni romanın ta başlarında, Memed için yeni bir sütanne ile sütbaba –ki bu sütanne sonraları kahraman için çok önemli olacaktır– çizilmesi olasılığından da söz edilemezdi. Ancak, *İnce Memed 2*'de geleneksel motif temelde romandan ayrılmıştır. Artık romanın kahramanı ergenlik dönemini geride bırakmıştır. Böyle olunca, Memed ne denli genç ve etkilenebilir olursa olsun, okuyucu onun önceki serüvenlerini anımsayacaktır. Daha da fazlası, Seyran Hatçe'ye göre daha çekici, daha alımlı bir kahraman olmasına karşın, romanda karakteri yeterince geliştirilmemiş, Memed'le olan ilişkisi de öyküde geç yer almıştır. Yaşar Kemal, Memed'in yaşamında Seyran'a ayrı bir yer vermeyi dilemiş ama bu dilek gerçekleşmemiştir. Bu durum, geleneksel bir gelişme çizgisi izleyen roman için önemli bir eksiklik sayılır. Memed'in olayların geliştirilmesinden önce geri dönmemesi, yapıtın iç dengesinin sarsılmasından etken olmuştur. Oysa, ilk romanda kahramanın ayrılışı ve geri dönüşü dikkatli ve başarılı bir biçimde verilmişti. Romanın genel akışı içerisinde bu çarpıklığın onarılması olası değildir. Memed'in bataklıktan kurtulma gereksinimi romanın sonlarında vurgulanınca dengesizlik daha bir belirginleşir. Memed'in son kez köye dönüşü de doğal olarak önemini yitirir. Sonuç olarak, Memed'in kişisel kuşkuları ve çatışmaları romanın gelişimi üzerinde güç kırıcı bir etki yapmıştır.

Özet olarak, Yaşar Kemal büyük başarısını, *İnce Memed*'de bulduğumuz geleneksel biçimi, kişisel yaratıcılığa uyarlamasına borçludur. İkinci romanda ise *İnce Memed*'deki incelikten ayrılarak onun biçiminin yinelenmesi yoluna gidilir. Belki de daha çağcıl bir roman yazma girişimi olarak nitelenebilecek olan bu durum, ilk yapıttaki başarının ikincisinde azalmasına yol açmıştır. Yazarla yakınlarda yapılan İngilizce bir görüşmede²¹ de belirtildiği gibi Yaşar Kemal kendisini tümüyle geleneksel biçimden koparmamıştır. Kuşkusuz o, romanlarının tümünde geleneksel örnekleri izlememiş ama yeri ve sırası geldiğinde derinden akan bu kaynaktan yararlanma yoluna gitmiştir. Batının günümüz aydınları arasında bile *İnce Memed*'in geleneksel öykü yapısının ününün yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Usta öykücü olarak, Yaşar Kemal kendisini besleyen geleneğe pek akıllıca arkasını dönmüştür.

(Çeviren: Ayşe MENGİ)

²¹ Bak. Paul Theroux, *The Great Railway Bazaar* (Boston: Houghton Mifflin, 1975), s. 40–43. Yaşar Kemal'in üstü örtülü olarak yapılan bu uyarıları genellikle görmezlikten geldiği söylenir.

